

GELOOF IN GEWELD IS NAÏEF, MAAR HARDNEKKIG

“De huidige militarisering is een forse stap terug in de tijd.”

Greetje Witte-Rang schreef een boek over honderd jaar Kerk en Vrede en laat een pacifistisch geluid horen. “Opvallend vind ik dat kwesties uit de geschiedenis van Kerk en Vrede juist vandaag relevant zijn.”

 THEO BRAND

Ontsippen vertelt Witte-Rang over de roerige jaren tachtig en de hoogtijdagen van de vredesbeweging. Ze werd als jonge theologe studiesecretaris voor oorlogsvraagstukken voor de Gereformeerde Kerken in Nederland. Ze bewoog zich in de top van het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) en kreeg voor inzichten rond oorlog en vrede handen op elkaar. Maar er was ook weerstand.

“Ik hield een spreekbeurt in een volle kerk. Leden van het conservatieve ICTO eisten dat ik mijn mond zou houden. De voorzitter wees dat af, waarop zij luidruchtig het gebouw verlieten. Alle anderen bleven zitten, waren extra getriggerd en een goed gesprek volgde.”

Witte-Rang stond op een provinciale kieslijst van de Pacifistisch Socialistische Partij (een voorloper van GroenLinks, red.) en dat zette kwaad bloed. “Het partijprogramma werd nageplozen. Veelzeggend was dat standpunten over seksualiteit en de monarchie er werden uitgepikt. Sommigen vonden het misschien bedreigend dat er buiten de verzuilde lijntjes werd gekleurd. Maar vanuit Kerk en Vrede was provoceren allerminst onze intentie. Het ging ons om een door het evangelie geïnspireerde visie op een geweldloze wereld, en vooral een serieus gesprek daarover.” Het beeld bestond soms dat wie maatschappelijke thema's de kerk inbracht, het geloof wilde reduceren tot ethiek en politiek. “Maar we waren gemotiveerd door de overtuiging dat geweld en oorlog duistere krachten zijn die mensen kapot maken en in tegenspraak zijn met het evangelie,” zegt Witte-Rang. “Er is binnen Kerk en Vrede van oudsher veel theologische bezinning vanuit geloof dat het anders kan.”

Al sinds haar studietijd is ze lid van de theologische werkgroep van Kerk en Vrede. Ze stelde het bestuur voor om een boek te schrijven over het honderdjarig bestaan van de vereniging. En zo verscheen recent *Pacifisme in tijden van oorlog*.

Wat viel je op bij het schrijven van het jubileumboek?

“Opvallend vind ik dat kwesties uit de geschiedenis van Kerk en Vrede juist vandaag relevant zijn en dilemma's zo herkenbaar. Er was en is steeds reflectie op de actualiteit en ook de radicaliteit – letterlijk: het geworteld willen zijn – is altijd gebleven.”

De predikant en remonstrantse hoogleraar Gerrit Jan Heering (1879-1955) was de man die op 8 oktober 1924 op een bijeenkomst van godsdienstige voorgangers tegen oorlog een motie op tafel legde. Die tekst leidde tot de oprichting van Kerk en Vrede en ging fungeren als beginselverklaring. In zijn boekje *Hoe ik tot mijn geloof kwam* schrijft hij hoe hij door de Eerste Wereldoorlog was gaan inzien wat oorlog betekent. Hoe rijmt dit met het christelijk geloof?, vroeg hij zich af. Heering: “Als dienaar der kerk – want ik zag de kerk als ‘het geweten van de samenleving’ – en als belijder van Christus’ koningschap was het mij niet mogelijk mijn aandacht van deze vraag af te trekken.” Witte-Rang: “Voor Heering was het verlangen naar het Koninkrijk Gods de motor in zijn leven als christen-theoloog en christen-antimilitarist. Het geweld en diepe leed van de Eerste Wereldoorlog had hem naar de keel gegrepen. Een kerk die vrede predikt maar de

oorlog legitimeert, was volgens hem geen knip voor de neus waard.”

In de jaren dertig nam de Nederlandse overheid maatregelen tegen Kerk en Vrede. “Zo mocht het ledenblad niet in kazernes worden verspreid en in 1938 werd het ambtenaren verboden lid te zijn. Toen de bezetting begon, waren er opzeggingen omdat volgens sommigen pacifisme niet langer een serieuze weg was. Maar juist Kerk en Vrede had zich in 1938 met een manifestatie verzet tegen het verdrag van München waarin Hitler de ruimte kreeg om zijn grip in Europa te vergroten. De vereniging werd vanaf 1941 door de bezetter verboden.”

De tijd van de Spaanse burgeroorlog (1936-1939) en de Tweede Wereldoorlog zette alles op scherp. Is pacifisme nog wel het antwoord? Dominee Rutgers, vriend van de bekende rode dominee en Kerk en Vrede-voorman J.J. Buskes, meende de wapens te moeten >

oppakken tegen de fascistie in Spanje. Rutgers en Buskes stonden tegenover elkaar. Hun debat is terug te lezen in een aangrijpende brochure. En de grote theoloog Karl Barth bekritiseerde het pacifisme, wat hard aankwam. “Het zijn patronen die je ook terugzag in 2022 toen Poetin Oekraïne binnenviel. Ook toen waren er opzeggingen, maar per saldo kwamen er meer nieuwe leden bij. Juist in oorlogstijd staat alles op scherp.”

Ook de veelkleurigheid van de beweging valt op: naast een geleerde remonstrant als Heering, was er de hervormde dominee Hugenholtz die met een auto met opvallende tekstborden door het land reed om vrede te propageren. Hij kwam voor de rechter omdat hij zou hebben opgeroepen tot dienstweigeren, wat strafbaar was. En neem de hervormde evangelist Hilbrandt Boschma met radicale vredesstandpunten vanuit orthodox-bevindelijke inspiratie.

Vaak krijgen pacifisten het verwijt van ‘schone handen willen hebben’, aldus Witte-Rang. “Terwijl juist niet-pacifisten voortdurend op zoek zijn naar een rechtvaardiging van het geweld wat toch de ultieme poging is om schone handen te willen hebben.”

Ook Krijn Strijd en Hannes de Graaf krijgen aandacht in het boek. “Strijd kwam met scherpe politieke analyses. De Graaf deed in de jaren vijftig het inzicht dat geweld geen middel is in onze hand, maar een demonische macht die mensen in zijn greep krijgt en hun gedrag bepaalt. Daarom moet protest klinken want als gelovige mag je je daaraan niet overleveren. Die geweldsspiraal moet worden doorbroken. Je ziet die noodzaak nu ook sterk in Oekraïne en Rusland en in Israël-Palestina.”

Voor *Geweldloze Weerbaarheid* is later aandacht als nieuw model in de strijd tegen onrecht. “Daarin gaat het om preventie van onrecht dat vaak de basis vormt voor geweld. Als je onrecht en ongelijkheid ongedaan kunt maken of verminderen, zal er ook minder geweld zijn. Vandaag zie je dat ook. Neem de noodzaak van klimaatrechtvaardigheid.”

“De radicaliteit, de scherpheid, het studieuze en de diepgang zijn me opgevallen bij het doornemen van alle jaargangen van het ledenblad,” zegt ze. “Het boek is een poging om de ziel, worstelingen en standpunten van de beweging zichtbaar te maken.”

Wat kenmerkt vroeger en nu Kerk en Vrede binnen de vredesbeweging?

“Kerk en Vrede is de oudste nu nog bestaande vredesorganisatie in ons land, maar rond 1900 waren er al veel vredesinitiatieven. Denk aan de vredesconferenties van 1899 en 1907, de laatste op initiatief van de Russische tsaar. Gedachten ontwikkelden zich rond internationaal recht en arbitrage tussen strijdende landen. Er was veel optimisme dat door de Eerste Wereldoorlog compleet werd weggevaagd. Kerk en Vrede is ontstaan vanuit de verbijstering over deze oorlog. De vereniging had een

Greetje Witte-Rang
Hans van Eerbeek

duidelijke identiteit en joeg binnen de kerken het debat aan. In 1966 richtten negen kerken het IKV (nu Pax voor Vrede, red.) op waarmee we intensief hebben samengewerkt. Maar er bleven verschillen, zoals nu ook blijkt rond de oorlog in Oekraïne. Binnen Kerk en Vrede leeft van oudsher een heel sterk en geworteld besef dat geweld nooit bijdraagt aan een oplossing.”

Principieel pacifisme levert vaak kritiek op dat het naïef en daarmee gevaarlijk is...

“Het is naïef te denken dat je de wereld vol kunt zetten met wapens en dat je daarmee de vrede kunt bewaren. Je zet het huis vol springstof, steeds meer, en denkt dan nog steeds dat je veilig bent.”

Wat nu gaande is, noemt Witte-Rang levensgevaarlijk. “Het geloof in geweld is buitengewoon naïef maar hardnekkig. Het idee dat we Rusland moeten verslaan verdient kritische vragen. Wat betekent ‘overwinnen’? Laat Rusland dat gebeuren? Wie heeft belang bij de bewapening die nu explosief groeit? Je moet steeds vragen blijven stellen. Maar op deze basale vragen komt vaak geen antwoord. En er is steeds minder ruimte om ze te stellen. Als je ze stelt, ben je een *Putin-Versteher*. Misschien dat er nu de situatie steeds uitzichtlozer wordt, wél ruimte voor fundamentele vragen komt.”

De roep om zeer forse militaire uitgaven in Europa is groot vanwege Poetins agressie en de kans dat Trump president van de VS wordt...

“De huidige militarisering is vreselijk en een forse stap

terug in de tijd. De belangen achter de bewapening zijn enorm en overheden geven bedrijven veel macht. Waarvan mensen in de vredesbeweging slechts kunnen dromen, is voor wapenproducenten juist makkelijk: directe toegang tot de hoogste politici en bestuurders. De huidige oorlogen zijn een opsteker voor de hele militaire sector: oude wapens opruimen, het testen van nieuwe wapens al dan niet op Palestijnse burgers in Gaza, een veel hogere wapenproductie en meer propaganda voor het leger.”

“Maar we moeten doorvragen. Waarom is geen toenadering tot Rusland gezocht toen zich de gelegenheid voordeed? We moeten het vijanddenken kritisch bekijken: wat zegt dit over onszelf?”

Is de krijgsmacht afschaffen wel haalbaar?

“Het is bijzonder wat professor Heering hierover in de jaren dertig al inbracht: het gaat om de motivatie achter ontwapening. Het gaat mis als die is gebaseerd op louter kostenbeheersing of de gedachte dat er geen dreiging meer is. De motivatie moet geworteld zijn in een totaal andere benadering van veiligheid. Ook nu wordt vaak gezegd: we waren naïef om te bezuinigen op defensie. Maar wie waren naïef? Heering sprak over ‘opportunistisch antimilitarisme’ dat weliswaar de gruwelijkheid van oorlog ziet, ‘maar niet zijn misdaad, zijn zonde’. Het moet daarom gaan om een omwenteling in ons veiligheidsdenken op basis van ‘inclusieve veiligheid’. In Duitsland hebben kerken een veertigjarenplan ontwikkeld voor zo’n omwenteling onder de titel *Sicherheit neu denken*. We maken deel

uit van een project om dit te vertalen naar de Nederlandse situatie. Het *kán* wel, maar men wil het niet.”

Hoe beschermen we vrijheid en democratie tegenover een buitenwereld, geregeerd door dictators?

“Vrijheid en democratie zijn onze waarden, en om die te beschermen geven we ze op. Hannes de Graaf maakte dit al duidelijk met een anekdote over een schaap dat staat voor de waarden die we willen beschermen. Dat schaap zit in ons huisje. We verdedigen ons echter zo fanatiek tegen belagers, dat we over het schaap struikelen en het dier de deur uit schoppen.

Met veel dictators hebben we in het Westen helemaal geen moeite. Denk aan Poetin die een pilsje dronk met koning Willem-Alexander. En Saoedi-Arabië verschilt niet veel van Iran, maar is wel onze vriend. We gaan met waarden om alsof het een goudstaaf is in een kluis, die beschermd moet worden. Maar waarden bezit je niet, die leef je en leer je je kinderen.”

De samenleving is gesecculariseerd en ook multireligieus; hoe beweegt Kerk en Vrede mee? Hoe bereiken jullie jongere generaties?

“We zijn kleiner dan ooit met nog geen vierhonderd leden en sterk vergrijsd. We moeten onszelf niet overschatten maar staan er ontspannen in. Er zijn inspirerende contacten met andere initiatieven, met ook jongere mensen. Zo ontmoetten we jonge theologen uit meer orthodox-protestantse kring die ons wezen op de Amerikaanse theoloog en pacifist Stanley Hauerwas. Dat leverde mooie uitwisselingen op. En ook vanuit andere religies klinkt de roep om vrede. Het bewustzijn gaat door en we maken actief deel uit van De Nieuwe Vredesbeweging, een pas gestarte coalitie van vredesorganisaties.”

Hoe kunnen we blijven geloven in vrede?

“Dat klinkt me te lief. Mijn hoop is aangevochten. We moeten de ernst van de situatie serieus nemen. Voor mij is geloven de overtuiging dat dood en geweld niet het laatste woord mogen hebben. Ik zie soms mooie dingen, maar geen vooruitgang. Doe wat gedaan moet worden. We hebben geen recht de moed te verliezen.” ■

Greetje Witte-Rang (Amsterdam, 1954) groeide op in een gereformeerd gezin. Na het gymnasium studeerde ze theologie in Kampen aan wat later de PTHU werd. Ze schreef haar doctoraalscriptie over kerkelijk spreken rond oorlog, bewapening en vrede. Van 1979 tot 1982 was ze studiesecretaris bij deputaten oorlogsvraagstukken binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland. Vanaf 1983 werkte ze voor OSACI (later Oikos) en richtte zij zich op economische vragen rond de Derde Wereld en de oecumenische discussie hierover.